

ФІЛОСОФСЬКА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ ТОТАЛІТАРНОЇ ДОБИ

Звертається увага на той факт, що постмодерні наукові дискурси залишають науковцю доволі багато свободи у виборі методології дослідження, ба більше – вони потрактовують його як методолога, який інколи сам творить власні пошукові принципи. Звичайно, вибір методів залежить від предмету й завдань наукової роботи, тобто вони реалізуються в процесі історичного пізнання. Зважаючи на принципи міждисциплінарності постмодерної науки автором були використані деякі філософські методи, що дозволили всебічно й багатогранно розкрити предмет вивчення. Зокрема, у процесі дослідження фізкультурно-спортивної сфери України були використані принципи історизму, науковості, об'єктивності у підході до висвітлення проблеми. З'ясовуючи питання фізичної культури та спорту в УРСР в 20-40-ві роки автор звернувся до редукціоністського методу, використовував елементи деконструкції.

Ключові слова: методологія, плюральність, історизм, деконструкція, герменевтика, міждисциплінарність.

Постановка проблеми. У науковому дискурсі постмодерна доба характеризується усуненням викривлень радянських пріоритетів пошукової роботи. Радянський Союз – це певна епоха, що закінчилася (як мінімум політично) в своєму історичному розвитку. Тому цілком зрозумілим є дослідницький інтерес до неї, потреба переосмислити прожите, зробити висновки із трагічних помилок. Проблема полягає в тому, що широковживаний до останнього часу історичний наратив із фізичної культури був, м'яко кажучи, мало українським. Із об'єктивних причин у радянській науці мейнстримними були події, що відбувалися на російських теренах. Національні аспекти виступали головним чином у якості додаткового, але не завжди обов'язкового антуражу. Відтак, нині у спеціальній літературі відчувається брак фактичного матеріалу, що зображав би фізкультурне життя у підрадянській Україні. Наявні протиріччя у висвітленні взаємин держави і фізичної культури потребують фахового пояснення й інтерпретації.

Водночас, науковий дискурс наразі не прив'язаний до якоїсь однієї теорії, парадигми, школи. Навпаки, бачимо широку дифузію парадигмальних установок, взаємозбагачення концепціями і поняттями. Відтак, для сучасної (постмодерної) науки стає актуальним питання синтезованого підходу до розуміння соціальної реальності, важливим стає поєднання різних поглядів, підходів, теорій, що актуалізує широке використання філософської методології в інших науках.

Мета дослідження – з'ясувати можливість використання сучасної філософської методології при вивченні проблем фізичного виховання і спорту.

Об'єктом дослідження є фізична культура і спорт у Радянському Союзі, зокрема в УРСР, у 1940-ві роки.

Предметом – філософська методологія спеціального дослідження фізкультурно-спортивної сфери

Результати дослідження та їх обговорення. Звертаю увагу, що постмодерні наукові дискурси залишають науковцю доволі багато свободи у виборі методології дослідження, ба більше – вони потрактовують його як методолога, який інколи сам творить власні пошукові принципи. Причини цього очевидні й пов'язані не стільки з кінцем часу абсолютних і відносних авторитетів, скільки з самою логікою розгортання будь-якої теорії, що спирається за певними обставинами на різні метатеоретичні допущення, передумови. Звичайно, вибір методів залежить від предмету й завдань наукової роботи, тобто вони реалізуються в процесі пізнання.

Нагадаю, що постмодерністське теоретизування виникло як спроба зрозуміти й описати суспільство, яке радикально змінило режими свого відтворення та самооновлення під

впливом інтегративних процесів у соціально-економічній сфері. Саме вони посприяли глобалізації та інформатизації, що прискорило й поглибило посматеріалістичну переорієнтацію нормативно-ціннісних установок західної спільноти. Як наслідок – поява терміну «постнекласична наука», яка припускає істинність декількох відмінних один від одного теоретичних описів однієї й тієї ж реальності, що значно розширює теоретичне поле наукового пошуку дослідника.

Розкриваючи фізичну культуру в УРСР в 20-40-ві роки доцільно вдатися до *редукційністського методу* (за К. Леві-Стросом), розкладаючи цей багатогранний і складний предмет на простіші явища інших рівнів. Зокрема, виділити для з'ясування в окремі рівні фізкультурну освіту, науку, спорт. Ті, в свою чергу, аналізовані в своїй самості, вповні відтворюють стан фізичної культури досліджуваного періоду. Наприклад, невід'ємною складовою фізичної культури є спорт, що ми його виділили в окремий рівень студіювання. Він є складним явищем, що структурується окремими видами. Аналізуючи, серед інших, футбол, з'ясуємо, що в різні десятиліття радянська влада по-різному ставилася до цього виду спорту, незважаючи на загалом постійну широку популярність його серед населення УРСР. Таке ставлення, свою чергою, зумовлювалося відносною плюральністю радянською системи в 20-ті роки, для яких був характерний пошук оптимальних шляхів розвитку нової культури, й, зокрема, фізичної. Дослідивши ситуацію в різних видах спорту, доходимо висновку про повну залежність спорту в УРСР від політичної системи, коли внутрішні спонукальні чинники його розвитку відходили на задній перед зовнішніми – політичними. Це найповніше проявилось в появі такого мілітарного фізкультурного комплексу, як ГПО, що не мав внутрішньої потенції розвитку й стимулювався винятково ззовні.

В процесі творчого пошуку можуть бути використані *елементи деконструкції*. Власне це поняття досить складне і багаторівневе, вчені різних галузей, найперше – філософи та мистецтвознавці – вкладають неоднакові сенси в нього. В даному дослідженні, деконструкція передбачає певну руйнацію, зміну, що має посприяти пошукові прихованих (нових, інших) смислів. Зокрема, це стосується роботи з неопублікованими архівними джерелами, що вимагає відходу (руйнації) позірному сенсу того чи іншого тексту і з'ясування істинного знання, котре може бути за ним; не висловленого, але такого що розуміється з контексту. Наприклад, інформація про десятки, сотні тисяч фізкультурників у тому чи іншому місті (районі, області, республіці, країні), що мігрує з одного радянського джерела в інше, містить у собі кілька «правд». По-перше, подекуди наведена в них статистика насправді була вигаданою, оскільки місцеві фізкультурні керівники часто приписували неіснуючих людей, аби засвідчити свою роботу в розширені масовості фізкультурного руху.

По-друге, деякі цифри мають право на існування, зважаючи на кожний конкретний випадок, але часто вони відбивають одномоментне (таке, що існує тепер і тільки) явище: масова участь учнів шкіл, ФЗН, студентів і молодих робітників-комсомольців у профспілково-комсомольському (чи зірковому) пробігу. Дійсно, такі факти мали місце і їх ніхто не ставить під сумнів. Але далі йде прихований зміст, який ми відкриваємо, опираючись на інші джерела, і який свідчить, що переважна більшість учасників таких заходів насправді фізкультурою не займалися і були разово залучені до конкретного заходу. Тому й робити висновки про всезагальну «фізкультурність» радянської молоді на підставі таких фактів не випадає.

Водночас, сутність деконструкції в тому, що будь-яке явище, зокрема, і фізична культура, розуміються як текст. Цей «текст» складається з безлічі інших «текстів», якими є спорт, наука про фізичну культуру, освіта тощо. Лише зрозумівши, «прочитавши» ці «тексти», розкривши їх істинний, а не позірний зміст, зможемо зрозуміти «більший текст» яким є фізична культура в Україні. Наприклад, участь радянських спортсменів, зокрема й українських, у Іграх Олімпіади 1952 р. багатьма дослідниками трактується як таке, що змінило радянський спорт, сприяло виходу його на міжнародну арену. Натомість, сутність спорту змінюється одразу по війні, оскільки влада починає вкладати в нього інший сенс, ніж був раніше (про що детально йдеться у відповідному розділі) й тому, участь в Іграх Олімпіади варто розглядати не як причину, а як результат змін, що вже відбулися.

Означений період характеризувався певними змінами в політиці радянської влади щодо спорту в різні роки. Ці зміни узалежнювалися еволюцією самої тоталітарної системи в Ра-

дянському Союзу й УРСР, зокрема. Відтак, логічним є використання *діахронного методу*, що дозволяє з'ясувати державну політику щодо фізичної культури та спорту в її динаміці. Наприклад, показати як вона поступово змінювалася, переходячи від контролю за дореволюційними товариствами, на початках історії радянської влади в Україні, й створенням паралельно до них пролетарських товариств, до заборони всіх не контрольованих владою об'єднань й усунення зі спортивної сфери старих фахівців, а далі – до нав'язування фізичній культурі власних смислів за для виконання не властивих їй функцій.

Водночас, даний метод дозволяє виокремити історію розвитку тих чи інших видів спорту в підрадянській Україні, виділивши періоди піднесення в їх культивуванні (як от гандболу), згодом – певного занепаду, й піднесення вже в повоєнні роки. Відтак, з'ясувати процес становлення і розвитку спорту в підрадянській Україні, а також спортивної науки.

Дотичною до деконструкції, на мою думку, є *герменевтика*, яка є доцільною в роботі з будь-яким текстом, що їх необхідно зрозуміти й інтерпретувати. При цьому зауважую, що таке «розуміння» й «інтерпретація» протікають на фоні життєвих асоціацій дослідника, крізь призму власного досвіду. Відтак, слід пам'ятати, що будь-яка інтерпретація завжди відбувається з позицій сьогодення. Звідси висновую певний суб'єктивізм означеного наукового методу: вчений знаходить і обґрунтовує те, що шукає. Це стосується певних понять, термінів, явищ, сенс яких необхідно донести широкому загалу в тому розумінні, як його бачить автор. Наприклад, з'ясування детермінуючих чинників комплексу ГПО дає підстави сумніватися в його спортивній приналежності, оскільки кінцевою метою для нього є виховання воїна. Натомість, в основі спорту лежить змагальність й удосконалення власних тілесних якостей. Тому, комплекс ГПО і будь-який із видів спорту мають різні цілевказуючі принципи й кінцеву мету.

Поза цим, українська преса тоталітарної доби створювалася для, насамперед, задоволення конкретних суспільних потреб. Відтак, її дослідження вимагає герменевтичного тлумачення, аби за зовнішнім змістом з'ясувати внутрішній сенс, що його виконували засоби масової інформації. Зокрема, спортивна преса окрім інформативного завдання, виконала ще й ідеологічні, патріотичні, виховні, методичні функції. Тому, публікація листів закордонних членів Червоного Спортінтерну, до прикладу, демонструвала не лише повсякденне життя фізкультурників, їх заняття в гуртках, але й засвідчити капіталістичні визиски пролетарів і, відповідно, переваги радянської політичної системи.

Герменевтичний метод ґрунтується на розумінні, виокремленні сутнісного з окремого факту. Це дозволяє трактувати тривале вживання назви «олімпіада» для змагань, що проходилися в Червоній армії, як певну автономність армії в перші роки радянської влади від цивільної адміністрації, де це слово піддається обструкції й вилучається з ужитку після 1922 р. Власне, будь-яке дослідження, що ґрунтується на використанні історичних джерел, зокрема й наше, обов'язковим методологічним прийомом матиме герменевтику.

Використання *методу критичного аналізу* наявної літератури з питань організованої рухової активності громадян чи освіти в підрадянській Україні; застосування *комплексного аналізу* дозволяє з'ясувати особливості дослідження фізичної культури і спорту в інших науках. Зокрема, педагогічні праці переважно акцентують увагу на дидактичних питаннях фізичного виховання в освітніх закладах, його теоретико-методологічних засадах. Напрацювання в галузі науки з фізичного виховання та спорту зосереджені на організаційних питаннях тих чи інших видів спорту, на методиці тренувальної роботи тощо. Водночас, лише *комплексний аналіз*, враховуючи міжпредметні зв'язки, дозволяє всебічно розкрити предмет вивчення, опираючись на досвід, здобутий різними науками.

Поширеним методом досліджень є *проблемно-хронологічний*. Він ґрунтується на дрібленні широких тем на вузлі, кожна з яких розглядається в хронологічній послідовності. Лише за такої умови можливе з'ясування внутрішньої логіки, становлення й еволюції державної політики радянської влади щодо фізичної культури та спорту в Україні в 20-40-ві роки. У своїй роботі, розкриваючи аналізовану тему, пропоную виділили кілька її періодів розвитку:

– перший період: 1921 р. – кінець 1920-х років, коли йде пошук шляхів розвитку фізичної культури в нових політичних умовах. Для цього часу характерний акцент на ма-

совості фізкультури, натомість, спортивна складова лежить на периферії інтересу влади. Закладаються основи фізкультурної освіти і науки;

– другий період: межа 20–30-х років, коли влада намагається підмінити зміст фізкультурної роботи, спрямувавши її на вирішення суто економічних питань. Поступово політизується фізкультурно-спортивна сфера, закладаються основи її милітаризації¹;

– третій період: середина 30–40-х років, коли максимально «одержавлюється» фізична культура, а функції, що не є для неї головними (як-то ідеологічна, виховна, милітарна) такими стають. Активно розвиваються різні види спорту й, відповідно, постає спортивна наука й освіта;

– четвертий період: друга половина 40-х років, коли змінюється парадигма фізичної культури і спорту в СРСР й Україні, зокрема. Вони розглядаються як ще одна арена політичного протистояння з антагоністичними політичними системами, де перемога в змаганнях має засвідчити перевагу радянської політичної моделі. Тому вся спортивна робота починає орієнтуватися на досягнення максимального результату на будь-яких міжнародних стартах.

Водночас, проблемно-хронологічний метод передбачає розкриття предмету вивчення через виділення вузлових проблем. У пропонованій розвідці – це особливості становлення спортивної складової в УРСР у різні роки; милітаризація фізичної культури; заходи радянської влади щодо її розвитку тощо. Використання вказаного методу дозволить максимально об'єктивно відтворити реальну картину фізкультурно-спортивного життя в УРСР аналізованого періоду, з її специфічними та загальними рисами.

Державна політика в галузі фізичної культури та спорту в УРСР у 20-40-ві роки мала багатоаспектний, комплексний характер. Це змушує вдатися до *системного аналізу* предмету дослідження в усіх його внутрішніх і зовнішніх зв'язках і залежностях. Спрямований на інтеграцію всіх галузей знань, системний підхід постає тим міждисциплінарним філософсько-методологічним прийомом, який орієнтується на «розкриття цілісності об'єкта і механізмів, що її забезпечують, на виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх в єдину теоретичну картину» [1, с.559]. Йдеться, таким чином, про відтворення об'єктивної картини радянської державної політики, яка відображала б усі елементи і взаємозв'язки, що існували й наповнювали її в процесі функціонування: спорт, освіта, наука, рухова активність тощо. Виходячи з цього, державна політика розглядається мною як система, досліджуваними елементами якої постають сутність, «системний устрій», структура, специфічні характеристики її функціонування і системної реалізації. Основний акцент варто зробити на виявленні різноманіття зв'язків і відносин, які мають місце як усередині владних інституцій, що формують цю політику, так і у її взаємовідносинах із зовнішнім середовищем: стосунки по лінії держава–спорт, держава–фізична культура, держава–освіта, комсомол–спорт, профспілки–спорт тощо. Адже з позицій системного підходу діяльність органів радянської влади в Україні визначаються не тільки і не стільки підсумуванням якостей їх окремих елементів (партія, армія, профспілки), скільки якостями їх структури, особливими системоутворюючими, інтегративними зв'язками державної машини як надскладного об'єкта. Для розуміння останніх, а значить і особливостей функціонування і розвитку радянської державної системи в галузі фізичної культури та спорту, варто з'ясувати специфіку і форми передачі інформації від одних її підсистем до інших, способи впливу одних складових на інші, координацію нижчих складових державного управління з боку елементів його вищого рівня, вплив на ці елементи всіх інших підсистем.

Для досягнення поставленої мети і завдань дослідження доцільно використати методологічні принципи наукового пізнання:

– принцип науковості, що застерігає від описовості, кон'юнктури й передбачає обов'язкову доказовість висновків та положень;

¹Звертаю увагу, що в роботі «Очерки отечественной историографии истории физической культуры и спорта» [М.: Советский спорт, 2010.] на ст. 371 Олександр Суник зауважує, що періодизація радянської фізкультури, в якій виділявся окремий період 1920-1930 рр. некоректна. За ним, 1920-ті роки були особливими (з чим ми погоджуємося) й потребують окремого розгляду.

- принцип історизму, що дозволяє розглядати процеси дійсності в їх закономірному історичному розвитку, тісному зв'язку з конкретно-історичними умовами їхнього існування, недопущення модернізації минулого;
- принцип об'єктивності, що передбачає неупередженість, незалежність від світоглядних та суспільно-політичних орієнтацій.

Висновки. Таким чином, дослідження фізичної культури та спорту в Україні у тоталітарну добу не вичерпується жодним вищенаведеним методологічним принципом дослідження, тому ніяких непримиренних перешкод щодо використання інших підходів не існує. В сучасній гуманітаристиці переважаючою стає точка зору, згідно з якою будь-яка теорія суспільного феномену – в тому числі фізичної культури і спорту – повинна бути теорією співпраці. Прибічники різних концепцій (теорій, парадигм, дослідницьких програм, пізнавальних традицій і т.п.) вступають у комунікативні відносини, що сприяє отриманню об'єктивного знання про предмет дослідження. Власне тому автор пропонує творчо поєднувати методологічні підходи різних наукових галузей, що дозволить цілісно й достовірно, наскільки це можливо в умовах сучасних реалій, висвітлити ту чи іншу заявлену тему.

Література:

1. Блауберг И.В., Юдин Э.Г., Садовский В.Н. Системный подход // Новая философская энциклопедия. В 4-х т. – М.: Мысль, 2010. – Т. 3. – 692 с.
2. Ибрагимов М.М. Онтология спорта и физического воспитания как феномен экзистенциалистской культуры // Теория і практика фізичного виховання. – Донецький національний університет, 2011. – № 3. – С. 56-71
3. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
4. Баран В. К. Україна: новітня історія (1945 – 1991)/ В. К. Баран. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. – 670 с.

Yuriy Tymoshenko. The modern methodology of historical research of physical-sports sphere in Ukraine 1920-1940's

Attention is paid to the fact that postmodern scientific discourses lets scientist a lot of freedom in choosing research methodology, moreover – they determine it as a methodology, who sometimes create own search principles. Of course, the choice of methods depends on the subject and tasks of scientific work, which are realized in the process of historical cognition. Considering the principles the interdisciplinary postmodern science the author has used some philosophical methods that allowed from different sides and multifaceted reveal the object of study. In particular, in the study of physical-sports sphere in Ukraine were used principles of historicism, scientific, objective in approach to illumination problems. In determining the question of physical culture and sports in the USSR in the 20-40-ies the author addressed to reductionist method, used elements of deconstruction..

Keywords: methodology, pluralist, historicism, deconstruction, hermeneutics, interdisciplinary.

Тымошенко Ю.А. Философская методология исследования физкультурно-спортивной сферы Украины тоталитарного периода.

Обращается внимание на тот факт, что постмодернистские научные дискурсы оставляют ученому достаточно много свободы в выборе методологии исследования, более того – они трактуют его как методолога, который иногда сам творит собственные поисковые принципы. Конечно, выбор методов зависит от предмета и задач научной работы, то есть они реализуются в процессе исторического познания. Учитывая принципы междисциплинарности постмодернистской науки автором были использованы некоторые философские методы, позволившие всесторонне и многогранно раскрыть предмет изучения. В частности, в процессе исследования физкультурно-спортивной сферы Украины были использованы принципы историзма, научности, объективности в подходе к освещению проблемы. Выясняя вопрос физической культуры и спорта в УССР в 20-40-е годы автор обратился к редукционистскому методу, использовал элементы деконструкции.

Ключевые слова: методология, плюральность, историзм, деконструкция, герменевтика, междисциплинарность.